

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

ПЕТРОВА ТЕТЯНА ОЛЕКСІЇВНА

УДК 811.161.2'373.46:631.6

**ФІТОМЕЛІОРАТИВНА ТЕРМІНОЛОГІЯ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ
В ТЕРМІНОЛОГІЧНОМУ СЛОВНИКУ КОМБІНОВАНОГО ТИПУ**

10.02.01 – українська мова

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Філон Микола Іванович,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
завідувач кафедри української мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Стишов Олександр Анатолійович,
Інститут філології Київського університету
імені Бориса Грінченка,
професор кафедри української мови;

кандидат філологічних наук, доцент
Кримець Оксана Михайлівна,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
доцент кафедри української,
російської мов та прикладної лінгвістики.

Захист відбудеться 17 лютого 2017 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.053.05 Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. 221-А.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. 215-В.

Автореферат розіслано 12 січня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. В. Щербакова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Для сучасного українського термінознавства актуальним є цілісний різноаспектний аналіз окремих терміносистем. Спеціального вивчення потребує фітомеліоративна лексика – важливий складник термінологічної лексики сучасної української мови. Лінгвісти вже зверталися до вивчення окремих аспектів означеної теми. Зокрема, Л. Малевич досліджує в діяхронному та синхронному аспектах термінологію гідромеліорації XI–XX ст. і характеризує її склад та структуру, визначає основні тенденції розвитку. Т. Троцюк аналізує концептуальну структуру гідромеліоративного терміна, описує його родо-видові зв'язки. Інші термінологічні підсистеми меліорації – екологічна, земельна, кліматична, фітомеліоративна – залишаються поза увагою українських мовознавців.

Потреба цілісного лінгвістичного опису української фітомеліоративної термінології (далі ФМТ) зумовлена низкою теоретичних і практичних чинників, оскільки дає змогу, по-перше, з'ясувати важливі питання щодо системної організації цієї терміносистеми, джерел, шляхів та способів її розвитку й поповнення, особливостей семантики та структури окремих фітомеліоративних термінів (далі ФТ); по-друге, створити необхідні передумови розгляду ФМТ у термінографічному аспекті й визначити теоретичні засади укладання словника, що комплексно репрезентує термінологію галузі.

Актуальність теми дисертаційної роботи викликана потребою: а) цілісного опису окремої галузевої термінологічної підсистеми, необхідного для з'ясування закономірностей функціонування й розвитку важливих складників спеціальної лексики; б) систематизування та внормування термінологічної лексики, зокрема фітомеліоративної; в) вироблення теорії укладання нового типу словника галузевої термінології, що може бути для фахівця ефективним засобом розв'язання низки практичних завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота пов'язана з комплексною науковою темою кафедри української мови філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Аналіз системи рівнів української мови XVIII – XXI ст.». Тему наукового дослідження затверджено на засіданні вченої ради філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 1 від 21 вересня 2012 р.).

Мета роботи полягає в з'ясуванні особливостей системи й структури фітомеліоративних термінів та розробленні базових засад і принципів укладання комбінованого термінологічного словника фітомеліорації. Для досягнення зазначеної мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

- 1) описати склад ФМТ;
- 2) розглянути структуру ФТ;
- 3) дослідити джерела, шляхи й способи творення ФТ;
- 4) проаналізувати системні відношення у ФМТ;
- 5) схарактеризувати ФМТ у нормативному аспекті;
- 6) дослідити явище варіантності ФТ у діяхронному та синхронному вимірах;

7) розглянути термінологічні словники й виділити в них лексикографічні параметри репрезентування галузевих термінів та системних відношень у термінології;

8) розробити засади й принципи укладання комбінованого фітомеліоративного словника, спираючись на результати дослідження галузевих термінів.

Об'єктом дослідження є фітомеліоративна термінологія сучасної української мови.

Предмет дослідження – склад і структура термінології, системні відношення, норма й варіантність у термінології фітомеліорації та її параметризування в термінологічному словнику комбінованого типу.

Джерелами фактичного матеріалу є: загальномовні словники української мови; тлумачні термінологічні галузеві словники; перекладні словники наукової лексики; нормативні документи; енциклопедії, енциклопедичні довідники; навчально-методичні видання для студентів вищих навчальних закладів; додаткові джерела з мережі Інтернет. Усього використано 27 основних джерел, із яких методом суцільного вибирання вилучено понад 4 000 термінів.

У дисертації застосовано такі **методи наукового аналізу**: **описовий метод** для класифікування та систематизування ФТ у сучасній українській мові, характеристики шляхів і джерел формування, особливостей розвитку ФМТ, а також для створення термінологічних статей комбінованого словника термінів фітомеліорації; **елементи методу кількісного аналізу** для визначення співвідношення термінів, різних за джерелами походження, кількісним виявом, способом творення, установлення частоти використання лексикографічних параметрів репрезентування ФТ у словниках 20–30-х рр. ХХ ст.; **метод дефінітивного аналізу** для дослідження плану змісту ФТ й уточнення їхньої семантичної структури; **метод структурно-семантичного аналізу** для вивчення семантичних особливостей термінів, компонентної структури їх значення; **метод логіко-поняттєвого аналізу** для відображення цілісної структури досліджуваної термінологічної підсистеми і встановлення системних зв'язків між термінологічними групами та між термінами окремих груп; **порівняльний метод** для висвітлення мовних явищ у синхронному та діяхронному аспектах, зокрема для простеження взаємодії норми й варіантності, наявності/відсутності синонімічних, антонімічних та родо-видових відношень; **лексикографічний метод** для аналізу словників, а також для визначення та характеристики параметрів комбінованого фітомеліоративного словника.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній: уперше в українському термінознавстві здійснено комплексне дослідження ФМТ; шляхом залучення до аналізу репрезентативної джерельної бази (словників різного типу, підручників, посібників, нормативних документів) методом суцільного вибирання окреслено кількісні межі ФМТ та визначено її внутрішньогалузеву організацію; з'ясовано склад, структуру, джерела й шляхи формування ФМТ; визначено структурно-семантичні особливості ФТ та описано їхні синонімічні, антонімічні та гіперо-гіпонімічні зв'язки; запропоновано принципи й параметри репрезентування ФМТ, що раніше не були використані сукупно в українських галузевих словниках: наголос, варіанти, ремарки, етимологічна довідка, дефініція,

полісемічні зв'язки, синонімічні, антонімічні й родо-видові відношення; розроблено структуру комбінованого галузевого паперового словника.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає в доповненні знань про особливості формування ФМТ, взаємодію в ній питомих і чужомовних одиниць, структуру й семантику ФТ, їх класифікаційні відношення; у розширенні сучасного розуміння особливостей вияву мовної норми в термінології, термінів-варіантів; у з'ясуванні організації галузевої терміносистеми, парадигматичних зв'язків у ній; в обґрунтуванні базових складників термінологічного словника комбінованого типу, зокрема терміностагті, заголовного терміна, принципів репрезентування термінів та відображення системних відношень у словнику; у виробленні рекомендацій щодо внормування ФМТ.

Практичне значення дисертаційної роботи. Основні положення та результати роботи можуть бути застосовані під час викладання курсів «Лексикологія», «Морфеміка та словотвір», «Українська мова фахового спрямування», у спецкурсах та спецсемінарах, присвячених проблемам сучасної української термінології. Матеріали роботи можуть бути також використані для написання монографій, підручників, посібників із термінознавства й термінографії, під час розробляння й укладання термінологічних словників.

Особистий внесок здобувача полягає в тому, що всі теоретичні положення та практичні результати розроблено й отримано в дисертації одноосібно.

Апробація роботи. Основні положення дисертації знайшли своє відображення в доповідях на Міжнародних наукових конференціях «Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії» (Харків, 2014), «III Міждисциплінарні гуманітарні читання» (Київ, Переяслав-Хмельницький, 2014), «Мова і культура» імені проф. Сергія Бураго (Київ, 2014), «Проблеми української термінології СловоСвіт 2014» (Львів, 2014), «Українська термінологія і сучасність» (Київ, 2015), Міжнародному науковому симпозиумі «Славянская терминология сегодня» (Сербія, Белград, 2016); Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів і молодих науковців «Історичні, мовні, філософські і методологічні тенденції розвитку сучасної освіти» (Харків, 2014–2016), науково-практичній конференції викладачів, аспірантів і студентів «Іноземні мови у професійному спілкуванні» (Харків, 2016); науково-методичній конференції науково-педагогічних працівників Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва «Сучасні концептуальні підходи до формування змісту підготовки фахівців аграрного профілю» (Харків, 2008) та підсумкових наукових конференціях професорсько-викладацького складу, аспірантів і здобувачів Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва (Харків, 2013–2014, 2016), а також на конференції, присвяченій 200-річному ювілею від дня народження Великого Кобзаря «Віковічна скарбниця генія Т. Г. Шевченка» (Харків, 2014). Результати дослідження були апробовані в процесі викладання навчальної дисципліни «Українська мова фахового спрямування» для студентів Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва.

Публікації. Основний зміст роботи відбито в 11 одноосібних статтях (дев'ять із них розміщено в провідних фахових наукових виданнях, одна – в іншому виданні, одна стаття – у закордонному) та в 10 тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (283 найменування) та списку джерел (64 назви). Повний обсяг роботи становить 229 сторінок, текстова частина – 193 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми та її актуальність, визначено мету й завдання роботи, її джерельну базу, об'єкт і предмет аналізу, розкрито наукову новизну, висвітлено теоретичне й практичне значення отриманих результатів, схарактеризовано методи аналізу, наведено відомості про апробацію дослідження.

Перший розділ **«Теоретичне підґрунтя дослідження фітомеліоративної термінології»** присвячено висвітленню загальнотеоретичних питань – термін, терміносистема, фітомеліоративна термінологія, терміно-семантична група. Термін – це мовний знак, що є засобом пізнання довколишнього світу. Головними ознаками терміна є системність, дефініція, відповідність правилам і нормам літературної мови, точність, стилістична нейтральність, номінування наукового поняття, чітко визначене місце в терміносистемі.

Системність як найсуттєвіша властивість терміна полягає в його певній класифікаційній належності. Термінологічна система – це впорядкована сукупність термінів певної галузі, поєднаних між собою логіко-поняттєвими зв'язками. Системність термінології засвідчують парадигматичні відношення, терміно-семантичні групи, які входять до термінологічного мікрополя, що утворюють термінологічне макрополе. Терміно-семантична група – сукупність спеціальних одиниць, об'єднаних спільною семантичною ознакою і пов'язаних семантико-парадигматичними відношеннями. Термінологічне поле – штучно окреслена зона існування терміна, усередині якої він має всі ознаки, властиві терміну.

Фітомеліорація – один із напрямів прикладної екології, у межах якого досліджують, прогнозують, проектують і створюють рослинні системи для поліпшення середовища життєдіяльності людини. У досліджуваній спеціальній лексиці виокремлюємо трав'яну й лісову термінологічні підсистеми фітомеліорації.

Головні завдання української термінографії полягають у систематизуванні, упорядкуванні та уніфікуванні української наукової лексики. Підґрунтям класифікації спеціальних словників є такі ознаки: тематичний обсяг; спосіб семантизування та призначення словника; функція словника; аспектна орієнтація; обсяг словника; порядок розміщення лексичного матеріалу; носії інформації. Сучасна термінографія розширює тематику лексикографічного опису наук і галузей, надає перевагу тлумачно-перекладному способу семантизування термінів (із вихідною українською мовою).

У другому розділі **«Українська фітомеліоративна термінологія: склад, структура та шляхи формування»** проаналізовано склад ФМТ, розглянуто структурні особливості термінів, досліджено шляхи формування ФМТ, виявлено й описано системні відношення в ній. Поняттєве ядро (мікрополе) «трав'яна меліорація» утворюють терміно-семантичні групи (далі ТСГ) «рослини», «рослинні

сукупності», «процеси», «заходи», «частини території». Підгалузєва термінологія лісової меліорації розгалужується на агролісомеліоративну, зоолісомеліоративну й гідролісомеліоративну. Для всіх видів і підвидів ФМТ, а також для термінологічних мікрополів, спільними є ТСГ «рослинні сукупності», «процеси», «заходи», «частини території», а також «споруди».

Важливою ознакою досліджуваної спеціальної лексики є перевага аналітичних термінів, що становлять понад дві третини від усього її складу. Синтетичні терміни за частиномовною належністю є іменниками (*бір, суходіл*) і дієсловами (*насаджувати, озеленювати*). Співвідношення термінів-іменників і термінів-дієслів становить відповідно 80 і 20 %. Аналітичні терміни: двокомпонентні – *лісовий бар'єр, рельєф суші*; трикомпонентні – *видова висота насадження, площа живлення рослин*; чотирикомпонентні ТС – *конструкція лісових захисних смуг, рівнинно-хвилястий рельєф піщаних земель*; п'яти-, шести- й восьмикомпонентні ТС є нечисленими – *строк захисної служби лісових захисних насаджень*.

Загальноновживана питома лексика термінологізується й позначає широке коло наукових понять: назви дій та станів (*виращування, заболочування*); назви рослин та їхніх частин (*брунька, гілка*); назви місця й простору (*лощина, пасовище*); назви ділянок землі (*узлісся, чагарник*); назви речовин, матеріалів (*глина, пісок*); назви властивостей предметів чи об'єктів (*життєздатність, родючість*); назви видів ґрунту (*солонець, солончак*). Лексико-семантичне термінотворення ФМТ відбувається метафоризуванням та метонімізуванням загальноновживаної питомої лексики, а також питомих і чужомовних міжгалузєвих термінів. Метафоризовані й метонімізовані слова переважно стають компонентами аналітичних ФТ (*піонерні рослини, луціння ґрунту*). Найпоширеніші моделі метафоризування у ФМТ: «перенесення найменування за подібністю зовнішньої форми й вигляду» (*вимірювальна лісова вилка – «таксаційний інструмент для вимірювання товщини стовбурів дерев»*); «перенесення найменування за подібністю функції» (*мулофільтр – «багаторядні лісові захисні насадження, створені по дну водовідвідних улоговин для кольматажу твердого стоку»*). Фітомеліоративні термінологічні назви також виникають на основі різних метонімічних перенесень: «назва властивості → назва показника за цією властивістю» (*зімкнутість крон – «таксаційний показник деревостану, що характеризується відношенням суми площ горизонтальних дерев лісових захисних насаджень до загальної площі ділянки цих насаджень»*), «назва дії → назва деревних рослин, що зазнали впливу цієї дії» (*сніговал – «дерева чи чагарники, у яких вершини або стовбури зламані під впливом ваги снігу»*).

ФМТ збагачується через ретермінологізування питомих і чужомовних міжгалузєвих термінів та загальнонаукових одиниць. Галузями, із яких активно запозичуються питомі й чужомовні терміни-слова, терміни-словосполучення та їх компоненти, є ґрунтознавство, землеробство, лісівництво, рослинництво (*лункування, мікрофлора, саджанці*), гідротехнічна галузь (*заплава*), агрохімія, біохімія і хімія (*акарициди, вапнування*), геологія й ґрунтознавство (*порода, щєбінь*). Периферійну зону фітомеліоративної терміносистеми збагачують загальнонаукові терміни головно латинського (*еволюція, конструкція*) й грецького (*метод, тип*)

походження; значно менше одиниць французького (*район, режим*), німецького (*шкала*) й англійського (*моніторинг*) походження.

Найважливіші способи морфологічного творення синтетичних термінів або компонентів аналітичних ФТ:

1) суфіксальний: **-енн-, -нн-** (*залісення, мульчування*); **-ість** (*ксероморфність, лісистість*); **-ичн-, -н-, -ов-** (*підгінна порода, фітоценотичний контроль*);

2) конфіксальний: **при-...-н-, -ов-** (*прибалкова смуга, прибережна смуга*); **ви-, о-...-нн-, -енн-/єнн-, -уванн-/юванн-** (*оглеєння/оглеювання ґрунту, виположення/виположування яру*);

3) основоскладання: для творення складних термінів на позначення процесу або дії (*лісорозведення, травосіяння*), відносної ознаки чи властивості (*вітрорегулювальні узлісся, нижньоаметові деревні рослини*).

Префіксальним способом утворено незначну кількість ФТ: *безхлорофільні рослини, протиабразійний захист берегів, судіброва*. ФМТ активно використовує чужомовні елементи, статус яких визначено як кореневі морфи (*агро-, біо-, гідро-, дендро-, ксеро-, -стаз, -топ, фіто-, -фіти, -ценоз*), префіксоїди (*авто-, інтра-, макро-, мега-, мікро-, нано-*) та суфіксоїди (*-лог/ія/, -фаг, -філ*).

Установлено, що родо-видові, синонімічні й антонімічні зв'язки найчастіше виникають у ТСГ, які формують ядерні поняттєві поля фітомеліорації, – «рослини» й «частини території». Найпоширенішим типом взаємозв'язків між родовим та видовими поняттями є послідовний (181 одиниця), менш використовуваним – паралельний (47 одиниць). Послідовний характер взаємозв'язків передбачає поступове конкретизування родового поняття (**закріплення: закріплення пісків – закріплення пісків біологічними методами, закріплення пісків хімічними методами; закріплення ґрунтів – закріплення ґрунтів корінням, закріплення ґрунтів механічними методами**). Паралельний тип зв'язку між поняттями різного рівня узагальнення виникає на основі відмінних класифікаційних ознак, кожна з яких є підґрунтям для виділення гіпонімічних підгруп, підпорядкованих одному гіпероніму (**популяція: а/ за вітальністю – дегресивні популяції, рівноважні популяції; б/ за часом існування – постійні популяції, тимчасові популяції; в/ за здатністю до розмноження – залежні популяції, незалежні популяції; популяції, що схрещуються**). Логіко-семантичне структурування відношень між гіперонімом і гіпонімами відбувається найчастіше за формально-семантичним типом зв'язку (**рельєф – антропогенний рельєф, рельєф піщаних земель, техногенний рельєф**), менше – за власне семантичним типом (**обробіток ґрунту – лункування, обвалування, хрестування, щілювання**) та комбінованим (**масив: темнохвойні масиви – ялина, кедрова сосна; світлохвойні масиви – європейська модрина, звичайна сосна; широколистяні масиви – дуб, граб, липа; дрібнолистяні масиви – береза, осика**).

Синонімічні відношення існують між різними типами термінів, переважно між питомими й чужомовними (*горизонт – ярус, красвид – ландшафт, пошкодженість – еродованість*), аналітичними й синтетичними (*розповсюдження дендрофлори – інтродукція, рослинне угруповання – фітоценоз*). Поширена синонімія окремих компонентів аналітичних одиниць, що можуть бути іменниками,

прикметниками й дієприкметниками: *зімкнутість крон (пологу), ступінчасті (врізні) тераси, озеленені (фітомеліоровані) території*.

У ФМТ антонімічні зв'язки, на відміну від родо-видових і синонімічних, менш поширені. Найчастіше антонімія виникає між термінами на позначення ознак, властивостей та процесів. Семантично протилежними можуть бути за частиномовним вираженням – здебільшого прикметники, менше – іменники й дієприкметники; за походженням – однаковою мірою питомі й чужомовні терміни; за планом вираження – переважно аналітичні одиниці. Типи термінологічних антонімічних пар за поняттєво-семантичними зв'язками: контрарні (*нанорельєф – мікрорельєф – макрорельєф – мегарельєф*), контрадикторні (*нітрифікаційна активність ґрунту – денітрифікаційна активність ґрунту*), комплементарні (*антропогенна рослинність – природна рослинність*), векторні (*вертикальне співтовариство – горизонтальне співтовариство*), координатні (*вершина яру – глибина яру*).

У третьому розділі «**Норма й варіантність у фітомеліоративній термінології**» проаналізовано в синхронії типи порушень норми та схарактеризовано в діахронії і синхронії різновиди варіантності у ФМТ. Термінологічна мовна норма – похідна від загальнолітературної норми й зумовлена нею. Критерієм нормативності терміна є відповідність спеціальної одиниці нормам літературної мови. Нормативний термін – це термінологічна одиниця, складник спеціальної структурованої системи, визначений за аспектами нормування (лінгвістичним, поняттєвим) і за критеріями термінологічної нормативності (системним, національним /Л. Боярова/ та функціональної доцільності /О. Радченко/).

У навчальних виданнях виявлено численні відхилення від мовних норм переважно на словотвірному й лексичному рівнях, менше – на орфографічному й фонематичному. Порушення словотвірної норми спричинено впливом російських моделей творення прикметників, зокрема використанням калькованих формантів ‘-видный’, ‘-подобный’ (*веретенподібна форма крони, лесовидні і лесоподібні суглинки*), а також -уч-/-юч- (*лежачі захисти пісків, повзучі чагарники*), які рекомендуємо нормувати, відповідно використовуючи питомі суфікси -уват-, -ист-, -аст- (*веретениста крона, лесуваті суглинки*) та -ів-н-/-ив-н-, -к-, -лив-, -льн-, -н-, або підбирати кращий відповідник (*горизонтальні захисти пісків; сланкі, або виткі, чагарники*).

Ураховуючи критерій функціональної доцільності терміноодиниці, виділяємо порушення лексичної норми: замість *тяжкі ґрунти* треба *важкі ґрунти, статура ґрунту дуже щільна – структура, або будова, ґрунту дуже щільна*. У навчальних текстах виявлено групу семантичних термінокальок: *дефліруваність земель* замість *дефляція земель; вогнище дефляції* замість *осередок дефляції; посадка* замість *насадження, лісосмуга*. Порушення орфографічної норми (|u| та |i| після літер на позначення приголосних) спричинені недотриманням правил написання слів чужомовного походження: *декальцінування, мицела, синерезіс, тиксотропія*, необхідно *декальцинування, міцела, синерезис, тиксотропія*. Найпоширенішими відхиленнями від фонематичної норми є вживання |z| замість |t| – *ґрунт, ґрунтоутворення, надґрунтовий*; |o|, |e| замість |i| в закритому складі питомих слів –

бровка яру, відкос рослин, водопроникна корка. Морфологічну норму у ФМТ порушено у вживанні закінчень **-а** замість **-у** в родовому відмінку однини термінів-іменників на позначення кущів, трав'янистих рослин і речовин: *буркуна*, *чагарника*, *фермента*, а треба *буркуну*, *чагарнику*, *ферменту*.

Термінами-варіантами вважаємо терміни або терміносполучення, що при тотожності денотата й сигніфіката відрізняються своїм формальним вираженням: акцентним – модифікації місця наголосу в одному слові; фонематичним – фонематичні різновиди однієї мовної одиниці; морфологічним – зміни тих частин слова, що вказують на граматичну категорію роду або числа; словотвірним – спільнокореневі деривати, утворені варіантними афіксами; синтаксичним – модифікації структури аналітичних термінів. Найпоширенішою у ФМТ є словотвірна варіантність:

1) термінів-іменників:

а) на позначення сукупності деревних і кущових рослин із суфіксами **-ник** і **-няк**: *березник* і *березняк*, *осичник* і *осичняк*. Рекомендуємо вживати форму із суфіксом **-ник** (використовуваний у староукраїнській мові) – *березнік*, *осичнік*;

б) на позначення дії чи процесу із суфіксами **-к-**, **-нн-** і **нульовим суфіксом**. У словниках початку 30-х рр. ХХ ст. подано єдину форму процесових іменників із афіксом **-нн-** (*засипання*, *закладання*, *рубання*), а в сучасних галузевих словниках і навчальних посібниках виявляємо розхитування норми: *висів насіння*, *викоп землі*, *випас худоби*, *знос ґрунту*, хоча існують і найменування на кшталт *закладка/закладання садів*, *засипка/засипання ярів*, *підстилка/підстилання/підстил лісу*, *рубка/рубання насаджень*. Пропонуємо для одиниць на позначення протяжної, тривалої, розгорнутої дії в часі вживати формант **-нн-**; для термінів на позначення результативності – український відповідник із нульовим суфіксом, якщо такі термінолексеми сприймаються як звичні, зручні форми: *догляд за насадженнями*, *обмін тепла*, *озимі посіви*;

2) термінів-прикметників на позначення ознаки чи властивості об'єктів та предметів фітомеліорації:

а) різновиди запозичених слів із **-ивн-** і **-н-**, виявлені у словниках 30-х рр. ХХ ст. (*меліоративний* і *меліораційний*), зафіксовано в сучасних загальномовних працях, але в галузевих словниках і навчальних виданнях подано лише форму *меліоратівний*;

б) модифікації питомих слів із **-аст-**, **-ист-**, **-ов-**, **-уват-** (*глинистий*, *глинястий*, *глинковий*, *глинкуватий*) у словниках 20-х рр. ХХ ст.; у термінографічних виданнях початку 30-х рр. кодифіковано лише форму *глинястий*; у словниках 80-х рр. – два варіанти *глинястий* і *глинистий*; сьогодні використовуються обидва варіанти. Ураховуючи зміст позначуваного поняття, доречною є лексема із суфіксом **-ист-** (*глинистий ґрунт*), що вказує на структурні властивості ґрунту за гранулометричним складом.

Варіювання в аналізованих словниках ХХ ст. віддіслівних іменників із префіксами (*за-*, *об-* /*залісення* й *облісіння*;/ *з-*, *о-*, *об-*, *у-* /*зсув*, *обсув*, *осув*, *усув*/) «припинено» в сучасних термінографічних працях і відібрано нормативні форми – *залісення* і *зсув*.

У словниках 20–30-х рр. ХХ ст. трапляються фонематичні варіанти серед питомих і чужомовних термінів. Із-поміж останніх прикладами варіантів на фонематичному рівні є: *абсорбція* і *абсорпція*, *аграрний* і *атрарний*, *атрикультура* і *атрікультура*, *вегетативний* і *вегетативний*, *галофіт* і *гальофіт*, *лес* і *льос*, *зеоліт* і *цеоліт*, *алювіальний* і *алювіяльний*. У сучасних словниках кількість фонематичних варіантів серед чужомовних термінів зменшилася більшою мірою, ніж серед питомих одиниць (*драговина*, *дреговина* й *дряговина*, *трясовина* й *трясавина*).

У ФМТ варіювання на морфологічному рівні є поодинокими: виявлене у словниках 20-х рр. ХХ ст. хитання в роді іменників *суховій* і *суховія* уніфіковано в сучасній термінографії – *суховій*; іменник чоловічого роду *зандр*, ужитий у формі однині у словниках 20-х рр. ХХ ст, у сучасних галузевих і загальномовних виданнях поданий у формі множини – *зандри*.

На синхронному зрізі виділено три типи синтаксичних варіантів фітомеліоративних термінів:

- 1) аналітичний і синтетичний терміни (*втома ґрунту* – *ґрунтовтома*, *евтрофні рослини* – *евтрофи*);
- 2) аналітичні терміни різних моделей (*аналіз флори* – *флористичний аналіз*);
- 3) аналітичний термін та його аббревіатурний еквівалент (*агротехнічні протиерозійні заходи* – *АПЗ*, *лісомеліоративна станція* – *ЛМС*, *елементарна структурна одиниця агроландшафту* – *ЕСО*).

Четвертий розділ «**Засади й принципи укладання словника фітомеліоративної термінології комбінованого типу**» присвячено аналізу досвіду репрезентування параметрів в українському словникарстві й розробленню структури комбінованого типу словника, що дасть змогу комплексно описати ФМТ, спираючись на результати її вивчення. У комбінованому словнику поєднано параметри енциклопедичного та лінгвістичних (акцентного, антонімів, синонімів, орфографічного, тлумачного) словників.

Простежено кількісне репрезентування ФТ у термінографічних працях 20–30-х рр. ХХ ст., що описують галузі, більш або менш тісно пов'язані із фітомеліорацією. У проаналізованих словниках ФМТ репрезентована насамперед за словотвірним і парадигматичним параметрами, менше – акцентним, граматичним та епідигматичним. Головною ознакою розглянутих термінографічних праць є кодифікування значної кількості варіантів на різних рівнях мови, а також рекомендування чужомовних одиниць у зоні перекладу (що є залишком тенденції до інтернаціоналізації).

Макроструктура словника – це загальна побудова словника. Високу якість змістової основи термінографічної праці забезпечує дотримання трьох критеріїв під час добирання реєстрових термінів: когнітивно-комунікативна значущість терміна, нормативність і сучасність терміна (Л. Боярова). Реєстр словника складаємо за комбінованим принципом – алфавітно-гніздовим: термін або перше слово заголовної одиниці термінологічної статті подаємо за абеткою, і всередині статті всі гіпоніми, синоніми, антоніми розміщуємо на своєму місці й за абеткою.

Термінологічна стаття – базовий структурний складник термінологічного словника, що містить заголовний термін і текст, який характеризує терміноодиницю

за різними параметрами. Мікроструктура словника – будова термінологічної статті. Параметричну систему мікроструктури словника комбінованого типу утворюють заголовний термін, варіанти, акцентна характеристика, початкова форма заголовного терміна, граматична характеристика, етимологічний опис, дефініція, енциклопедична інформація, системні відношення.

Вибір компонентів терміно статті залежить від типу розроблюваної термінографічної праці, а також від заголовного терміна, що може бути синтетичним або аналітичним з інверсійним порядком. Варіанти заголовного терміна репрезентуємо, урахувавши їх відповідність нормам української літературної мови, а також продуктивність моделей, за якими вони утворені:

1) акцентні варіанти – однією одиницею із двома знаками наголосу:

Підлісок;

2) фонематичні варіанти, спричинені дією тенденції до милозвучності, наводимо в одній статті на **в-**: **Вгі́ддя** [угі́ддя]. **Вмі́ст** [умі́ст] **глі́ни в ґру́нті**;

3) словотвірні варіанти: питомі префіксальні іменники з тотожним значенням фіксуємо за алфавітом: **Засу́ха** [посу́ха];

4) синтаксичні варіанти:

а) якщо синтетичний термін варіює з аналітичним, або навпаки, то розміщуємо їх різними статтями, кожен за алфавітом і з варіантом відповідно: **Ґрунт** [покрив ґрунто́вий]. **По́крив ґрунто́вий** [ґрунт];

б) якщо аналітичні різновиди побудовані за відмінними моделями з різним опорним компонентом, розташовуємо їх за алфавітом в окремих статтях і з варіантом відповідно: **Ана́ліз флору́** [ана́ліз флористичний]. **Ана́ліз флористичний** [ана́ліз флору́];

в) якщо аналітичний термін має аббревіатурний відповідник, то подаємо його в кінці заголовка у квадратних дужках: **Ста́нція лісомеліоративна** [ЛМС].

Лінгвістичну характеристику заголовного терміна репрезентують параметри:

- наголос: наводимо в зоні заголовка й виділяємо в усіх компонентах заголовного терміна, крім односкладових, над наголошуваною голосною графічним знаком наголосу: **Розмі́щення лісові́х захисні́х смуг**;

- граматична інформація:

1) заголовний синтетичний термін-іменник:

а) якщо використовується лише в множині – подаємо флексію родового відмінка множини й позначку *мн.*: **За́ндри**. Зандри (-ів, *мн.*);

б) якщо частіше термін уживається у множині – таку його форму множини в родовому відмінку розміщуємо першою, а потім через крапку з комою – форму однини в родовому відмінку з відповідним граматичним коментарем: **Зе́млі**. Землі (*земель, мн.*; -і, *одн., ж.*);

в) якщо у формі родового відмінка наголошеними є флексійні голосні – у зоні граматичного параметра фіксуємо наголос: **Пісо́к**. Пісок (*піску́, одн., ч.*; *піскі́в, мн.*). Якщо в основі терміна у формі родового відмінка відбуваються звукові змінення, то подаємо його відповідну форму: **Порі́ст**. Поріст (*поро́сту, одн., ч.*; *поро́стів, мн.*);

2) заголовний аналітичний термін:

а) якщо виражений узгодженим означенням – подаємо відмінкові форми до всіх одиниць: **Посіви алейні**. Посіви (-ів, *мн.*; -у, *одн.*, *ч.*) алейні (-их, *мн.*; -ого, *одн.*);

б) якщо репрезентований неузгодженим означенням – указуємо граматичну інформацію про опорний компонент: **Профіль смуги**. Профіль (-ю, *одн.*, *ч.*; -ів, *мн.*) смуги;

в) якщо репрезентований неузгодженим означенням, вираженим прийменниковою конструкцією, – наводимо інформацію про опорний термін: **Ефективність впливу полезахисних смуг на врожайність**. Ефективність (*ефективності*, *одн.*, *ж.*) впливу полезахисних смуг на врожайність;

3) заголовний термін-дієслово подаємо в інфінітиві, позначаємо вид – недоконаний (*недок.*) або доконаний (*док.*). Видові пари розміщуємо в одній статті, за вихідну беремо форму недоконаного виду, а в зоні граматичної характеристики вказуємо форму доконаного виду з наголосом. При дієсловах, що вживаються із прямим додатком, наводимо позначку – перехідне (*перех.*): **Озеленювати територію**. Озеленювати (*недок.*; озеленіти, *док.*, *перех.*) територію.

- ремаркування термінів:

1) із метою поступового нормування й кодифікування одиниць, запозичених з інших стилів і зафіксованих у СУМ-11 та СУМ-20 як стилістично марковані, використовуємо помітку *розм.* після граматичної інформації, а як заголовний подаємо нормативний термін: **Край відвалу**. Край (-ю, *одн.*, *ч.*) відвалу. *розм.* **Кромка відвалу**;

2) до запозичених одиниць з інших терміносистем указуємо термінологічні позначки *ав.*, *біол.*, *біохім.*, *бот.*, *буд.*, *геод.*, *геол.*, *гідр.*, *гірн.*, *екол.*, *техн.*, *фіз.*, *хім.* та інші: **Труба аеродинамічна**. Труба (-и, *одн.*, *ж.*; *труб*, *мн.*) аеродинамічна (-ої, *одн.*; -их, *мн.*); *техн.*;

- етимологічна характеристика із вказівкою на вихідне значення чужомовної одиниці: **Фітоклімат**. Фітоклімат (-у, *ч.*); [від грец. *phyton* – рослина і *klimatos* – клімат].

Дефініція терміна – один із головних параметрів мікроструктури термінологічного словника фітомеліорації. Під час дефініювання галузевих одиниць використовуємо два види дефініцій:

– родо-видові (для термінів із родо-видовими відношеннями) розкривають семантику термінів через зв'язки з родовими термінами. Наприклад, поняття *лісова смуга* конкретизується за видом захисту об'єктів фітомеліорації від шкідливих чинників і є гіперонімом для гіпонімів, дефініції яких будуємо однотипно зі спільною семою '*лісова захисна смуга*': **Смуга лісова пасовищезахисна** – лісова захисна смуга, створена для захисту пасовищ. **Смуга лісова полезахисна** – лісова захисна смуга, створена для захисту ріллі й сільськогосподарських культур від впливу шкідливих природних та антропогенних чинників;

– описові містять словесний опис об'єкта чи процесу або додаткових відомостей, що номінують термін: **Лощина**. Лощина (-и, *одн.*, *ж.*; -ин, *мн.*). Давне ерозійне утворення коритної форми, відрізняється від улоговини меншою шириною, більш крутими (15–20°) і високими берегами, має чітко виражений перегин – брівку.

Залежно від обсягу й змісту галузевого поняття терміно стаття може містити параметри, що репрезентують фітомеліоративну термінологію як систему понять:

1) параметр «полісемія»: **Клімато́п**. Кліматоп (-у, одн., ч.). **1.** Сукупність кліматичних умов, частина атмосфери, що входить до складу біогеоценозу. **2.** Район із певними кліматичними умовами – «віконце» у кліматичній сітці Д. В. Воробйова;

2) параметр «синонімія». До термінів-синонімів застосовуємо такі вимоги: нормативність, загально визнаність у галузі, дериваційність, питоми походження. Якщо заголовний термін чужомовного походження має синоніми, то першим розміщуємо питоми відповідник. При цьому, якщо заголовний термін має варіанти, то подаємо їх після заголовного терміна у квадратних дужках, а синоніми – після дефініції: **Водозбі́р** [плóща водозбі́рна, басéйн водозбі́рний]. Водозбір (водозбóру, одн., ч.). Обмежена вододільними лініями частина земної поверхні, звідки поверхневі й підземні води стікають у визначений водний об'єкт (річку, озеро та ін.). **Аквілéгія**. Окремою статтею за алфавітом репрезентуємо відповідний синонім;

3) параметр «гіперо-гіпонімія»: а) видові й підвидові терміни розміщуємо в терміно статті відповідно до ієрархії за абеткою; б) навпроти кожного виду першого рівня ієрархії ставимо знак “•”, а навпроти підвиду другого рівня ієрархії – знак “••”; в) замість повторюваних термінів уживаємо знак тильди “~”. Кількість тильд у рядку визначаємо за кількістю уживаних термінокомпонентів:

Рельéф. Рельéф (-у, одн., ч.); [франц. Relief < relevo – піднімаю]. Сукупність нерівностей на земній поверхні, різних за обрисами, розмірами, походженням, віком та історією розвитку. Складається з позитивних (вигнутих) і негативних (увігнутих) форм. Рельéф формується під дією ендегенних (тактонічних рухів) і екзогенних сил (води, вітру і т. ін.). • ~ **антропогéнный**; • ~ **піщáних земéль**; •• ~ ~ ~ **бархáнный**; ~ ~ ~ **горбі́стий**; ~ ~ ~ **грядóвий**; ~ ~ ~ **котловíнный**; ~ ~ ~ **купчáстий**; ~ ~ ~ **рівні́нный**; ~ ~ ~ **терáсовий**; • ~ **сúші**; • ~ **техногéнный**. **Мáкрорельéф, мі́крорельéф, мéзорельéф, нáнорельéф.**

4) параметр «антонімія»: **Спустéлювання**. Спустелювання (-я, одн., с.). Пониження природно-ресурсного потенціалу території нижче умовного рівня, що виявляється в деградації рослинного покриву, погіршенні біологічної продуктивності земель, може спричинити виникнення умов, аналогічних пустельним. **Дезертифіка́ція**; протилежне **залі́сення**.

Родо-видові та антонімічні зв'язки в термінологічній статті подаємо так: **Еро́зія**. Ерозія (-ї, одн., ж.); [лат. erosio – роз'їдання]. Повне або часткове руйнування поверхні ґрунту. • ~ **антропогéнна** – руйнування ґрунту й підстилкових порід поверхневими водами й вітром у зв'язку з неправильним землекористуванням; протилежне **еро́зія геологі́чна**; • ~ **геологі́чна** – усі форми ерозії, пов'язані з природними абіотичними процесами; протилежне **еро́зія антропогéнна**.

Головним у репрезентуванні фітомеліоративних термінів у комбінованому словнику є принцип комплексності й різнорівневості опису.

ВИСНОВКИ

Фітомеліоративна термінологія має давню історію і водночас є сучасною інтегральною спеціальною мовою зі складною структурою. Внутрішньогалузева поняттєво-тематична неоднорідність ФМТ зумовлена напрямом науки й галузі, специфікою комплексу заходів, що залежить від мети й об'єкта фітомеліорації. ФМТ формують терміни її підгалузей – трав'яної та лісової, а також різновидів останньої – агролісомеліорації, зоолісомеліорації, гідролісомеліорації.

Особливістю структурної організації ФТ є перевага аналітичних одиниць, що відображають результати розвитку змісту наукового поняття як структурованої мікросистеми із синонімічними, антонімічними та родо-видовими відношеннями. Аналітичні терміни формуються за різними моделями й можуть бути дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести- й восьмикомпонентними (із різними типами синтаксичного зв'язку), кожна з яких має прийменникові конструкції. Кількісно домінують двокомпонентні терміни, зокрема субстантивно-ад'єктивні.

Джерелами формування ФМТ є більшою мірою чужомовна лексика й меншою – питома лексика; шляхами розбудови насамперед є ретермінологізування термінів інших наук (головно з термінологій агрохімії, біохімії, біології, ботаніки, ґрунтознавства, рослинництва); менше – термінологізування загальноживаної лексики, морфологічне термінотворення (найпродуктивніші способи – суфіксальний, конфіксальний та основоскладання; малопродуктивний – префіксальний) і лексико-семантичне термінотворення (переважно метафоризування).

Фітомеліоративна термінологія – терміносистема з логіко-поняттєвими відношеннями між термінодиницями. Родо-видові зв'язки пронизують усю терміносистему. Поширеним типом взаємозв'язків між родовим та видовими поняттями є послідовний, менш використовуваний – паралельний тип відношень. Логіко-семантичне структурування відношень між родовим та видовими поняттями відбувається за власне семантичним типом, формально-семантичним і комбінованим типами зв'язку. Синонімічні відношення існують переважно між питомими й чужомовними, аналітичними й синтетичними термінами, що пов'язано з постійним розвитком галузі, паралельним функціонуванням різних за походженням одиниць та економією мовного знака. Антонімічні зв'язки найчастіше виникають між ФТ на позначення ознак, властивостей та процесів.

Для фітомеліоративних термінів, виявлених у спеціальних словниках і навчальних виданнях із відхиленням від різних типів норм, рекомендовано нормативні форми. Порушення норм на різних рівнях зумовлені впливом російської мови, недотриманням правил сучасного «Українського правопису», а також незнанням семантики мовних одиниць, використовуваних для творення ФТ.

Аналіз ФМТ у діахронному й синхронному вимірах засвідчив значну кількість модифікацій на словотвірному рівні (певною мірою збережено й сьогодні) та фонематичному (скорочено в новітніх термінографічних виданнях), менше – на морфологічному рівні (уніфіковано в сучасних словниках). Численні синтаксичні варіанти у працях ХХІ ст. є наслідком активного використання термінів у фаховому

спілкуванні, у виробничій сфері, де з метою швидкого взаєморозуміння вдаються до економії мовного матеріалу, компресії найчастіше вживаних номінацій.

У галузевих словниках 20–30-х рр. ХХ ст. ФМТ описана здебільшого за словотвірним і парадигматичним параметрами, менше – акцентним, граматичним та епідигматичним; сукупно усі параметри застосовують зрідка. Головною ознакою тодішніх словників є кодифікування значної кількості варіантів на різних рівнях мови, а також рекомендації чужомовних одиниць у зоні перекладу. У галузевих словниках кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. найбільш часто використовують дефінітивний параметр, менше – параметри «гіперо-гіпонімія», «синонімія» та «антонімія».

Термінологічний словник фітомеліорації комбінованого типу – це словник, у якому поєднано параметри енциклопедичного та лінгвістичних (акцентного, антонімів, синонімів, орфографічного, тлумачного) словників. Елементи макроструктури комбінованого словника: передмова, інструкція з користування, список скорочень, додатковий матеріал, джерела, абетковий покажчик за сферами знань. Параметричну систему мікроструктури словника комбінованого типу формують заголовний термін, варіанти, акцентна характеристика, початкова форма заголовного терміна, граматична характеристика, етимологічний опис, дефініція, енциклопедична інформація, системні відношення.

Комбінований словник ФМТ дає змогу розв’язати низку проблем теоретичної і практичної термінографії: з’ясувати специфіку системної організації сучасної галузевої термінології; уніфікувати критерії відбирання реєстрових терміноодиниць, варіантів, а також синонімів; виробити єдині способи репрезентування варіантів, синонімів і системних відношень у тлумачному словнику.

У контексті провідних тенденцій розвитку сучасного українського термінознавства окреслено **перспективи** цілісного системного вивчення галузевої термінології та розроблення теоретичних засад і практичного укладання галузевих словників із різним ступенем узагальнення спеціальних знань. Ці перспективи пов’язані з подальшим вивченням особливостей системної зумовленості форм, способів та змісту спеціальних одиниць, удосконаленням способів репрезентування лінгвістичної та енциклопедичної інформації про наукові явища.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Фітісова Т. О. Іншомовна лексика як чинник формування української термінології лісової меліорації агроландшафтів / Т. О. Фітісова // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». — Харків, 2005. — Вип. 46. — № 707. — С. 93–95.
2. Фітісова Т. О. Аналітичні номінації у складі термінології лісової меліорації агроландшафтів / Т. О. Фітісова // Лінгвістика : зб. наук. праць / Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ : «Альма-матер», 2007. — №1 (11). — С. 81–91.
3. Петрова Т. О. Термінологія меліорації як об’єкт лінгвістичного аналізу / Т. О. Петрова // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». — Харків, 2013. — № 1048. — Вип. 67. — С. 141–145.

4. Петрова Т. О. Особливості параметризації фітомеліоративної термінології у словниках 20-30-х років ХХ ст. / Т. О. Петрова // Філологічні науки : зб. наук. пр. / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. — Полтава, 2013. — Вип. № 14. — С. 117–125.
5. Петрова Т. О. Синонімія та антонімія в українській фітомеліоративній термінології у спеціальних словниках початку ХХІ ст. / Т. О. Петрова // Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». — Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. — № 791. — С. 82–87.
6. Петрова Т. О. Іншомовні словотвірні елементи в українській фітомеліоративній термінології / Т. О. Петрова // Мова і культура : зб. наук. праць. — Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. — Вип. 17. — Т. II (170). — С. 309–315.
7. Петрова Т. О. Особливості семантичної параметризації української фітомеліоративної термінології у спеціальних словниках кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. / Т. О. Петрова // Науковий вісник Східноєвропейського нац. ун-ту імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. — Луцьк, 2014. — № 12 (289). — С. 118–124.
8. Петрова Т. О. Лексична норма й варіантність в українській фітомеліоративній термінології / Т. О. Петрова // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». — Харків, 2014. — № 1127. — Вип. 71. — С. 47–53.
9. Петрова Т. О. Родо-видові відношення в комбінованому словнику фітомеліоративної термінології / Т. О. Петрова // Термінологічний вісник : зб. наук. праць : у 2-х ч. — Київ : Ін-т укр. мови НАН України, 2015. — Вип. 3 (1). — С. 141–150.
10. Petrova Tetiana. Title Term as a Component of the Microstructure of Dictionary of Combined Type (On the Material of Phytomeliorative Terminology) / Tetiana Petrova // Spheres of Culture : Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science, and Cultural Studies. — Lublin, 2015. — P. 346–354.
11. Петрова Т. О. Професійна термінологія як засіб мовленнєвої компетенції / Т. О. Петрова // Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії: зб. статей IV Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 8–9 квітня 2014) / [за заг. ред. О. С. Черемської, О. М. Кузя]. — Харків : Видавець І. С. Іванченко, 2014. — С. 343–346.
12. Петрова Т. О. Синтетичні й аналітичні номінації у складі меліоративної термінології / Т. О. Петрова // Сучасні концептуальні підходи до формування змісту підготовки фахівців аграрного профілю: матеріали XVII наук.-метод. конф. науково-педагогічних працівників (м. Харків, 23–26 червня 2008) / ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. — Харків, 2008. — С. 47–49.
13. Петрова Т. О. Термінологія меліорації як об'єкт лінгвістичного аналізу / Т. О. Петрова // Матеріали підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів і здобувачів ХНАУ / ХНАУ ім. В.В. Докучаєва (м. Харків, 22–25 січня 2013). — Ч. II. — Харків, 2013. — С. 288–289
14. Петрова Т. О. Синонімія в українській фітомеліоративній термінології у спеціальних словниках кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. / Т. О. Петрова // Матеріали підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького

- складу, аспірантів і здобувачів ХНАУ / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва (м. Харків, 22–25 січня 2014). — Ч. II. — Харків, 2014. — С. 148–151.
15. Петрова Т. О. Тарас Шевченко і формування української наукової термінології / Т. О. Петрова // Віковічна скарбниця генія Т. Г. Шевченка : матеріали конф., присвяченої 200-річному ювілею від дня народження Великого Кобзаря (м. Харків, 13 березня 2014) / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. — Харків, 2014. — С. 83–85.
  16. Петрова Т. О. Лексична варіантність в українській фітомеліоративній термінології / Т. О. Петрова // III Міждисциплінарні гуманітарні читання : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6–7 червня 2014). — Київ, 2014. — С. 79–80.
  17. Петрова Т. О. Сучасний стан і проблеми української наукової термінології (на прикладі фітомеліоративної) / Т. О. Петрова // Історичні, філософські, мовні і методологічні тенденції розвитку сучасної освіти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих науковців (м. Харків, 4–5 грудня 2014) / [упорядник О. Ф. Євсюков]. — Харків : Видавництво «Фінарт», 2014. — С. 40–43.
  18. Петрова Т. О. Чужомовні словотвірні елементи в українській фітомеліоративній термінології / Т. О. Петрова // Історичні, філософські, мовні і методологічні тенденції розвитку сучасної освіти: мат-ли III Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і мол. науковців (м. Харків, 3–4 грудня 2015). — Харків : ФОП Бровін О. В., 2015. — С. 43–46.
  19. Петрова Т. О. Порухення норм термінотворення процесових прикметників у навчальних посібниках і підручниках із фітомеліорації / Т. О. Петрова // Матеріали підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів і здобувачів Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва / Харьк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва (м. Харків, 23–24 березня 2016). — Харків, 2016. — Ч. II. — С. 127–128.
  20. Петрова Т. О. Термінологічна лексикографія в навчальному процесі аграрних ВНЗ / Т. О. Петрова // Історичні, мовні і методологічні тенденції розвитку сучасної освіти: мат-ли II Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і мол. науковців (м. Харків, 7–8 квітня 2016) — Харків : ФОП Бровін О. В., 2016. — С. 17–20.
  21. Petrova T. O. Hypero-hypnymic relations in the combined dictionary of phytomeliorative terminology / T. O. Petrova // Foreign languages for professional communication: materials of the scientific and practical conference of lecturers, post graduates and students (Kharkiv, April 6–7, 2016). — Kharkiv : KhNAU, 2016. — P. 76–80.

АНОТАЦІЯ

Петрова Т. О. Фітомеліоративна термінологія сучасної української мови та її відображення в термінологічному словнику комбінованого типу. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. — Хрківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди МОН України, Харків, 2017.

У дисертації вперше комплексно досліджено сучасну українську термінологію фітомеліорації. Розглянуто склад і структуру аналізованої лексики. З'ясовано джерела та шляхи формування фітомеліоративної термінології. Схарактеризовано гіперо-гіпонімічні, антонімічні й синонімічні відношення. Досліджено вияви норми в термінології, виділено типи порушень норми в синхронії, схарактеризовано різновиди варіантності фітомеліоративних термінів у синхронному та діахронному вимірах. Проаналізовано особливості параметризування фітомеліоративних термінів у словниках 20–30-х років ХХ ст., а також у термінографічних виданнях 90-х років ХХ ст. – початку ХХІ ст. Розроблено структуру фітомеліоративного словника комбінованого типу.

Проведений лінгвістичний аналіз показує, що сучасна українська фітомеліоративна термінологія – це відкрита динамічна терміносистема із властивими їй типами системних зв'язків.

Ключові слова: українська фітомеліоративна термінологія, термін, значення, дефініція, норма, варіантність, термінологічна система, термінологічна лексикографія, галузевий словник, комбінований словник.

АННОТАЦІЯ

Петрова Т.А. Фитомелиоративная терминология современного украинского языка и ее отражение в терминологическом словаре комбинированного типа. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. — Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды МОН Украины, Харьков, 2017.

В диссертации впервые в украинской лингвистике комплексно исследована современная фитомелиоративная терминология. Рассмотрены состав и структура отраслевой лексики. Установлены источники и пути формирования терминологии фитомелиорации. Охарактеризованы системные отношения в ней, в частности гиперо-гипонимичные, антонимичные, синонимичные. Исследованы проявление нормы в терминологии, выделены типы нарушения нормы в синхронии и разновидностей вариантов в терминологии фитомелиорации в синхронии и диахронии. Проанализирована параметризация терминов фитомелиорации в словарях 20–30-х годов ХХ века, а также в терминологических изданиях 90-х годов ХХ века – начала ХХІ века. Разработана модель составления фитомелиоративного словаря комбинированного типа.

Проведенный лингвистический анализ показывает, что современная украинская фитомелиоративная терминология – это открытая динамическая терміносистема с присущими ей типами системных связей.

Ключевые слова: украинская фитомелиоративная терминология, термин, значение, дефиниция, норма, вариантность, терминологическая система, терминологическая лексикографія, отраслевой словарь, комбинированный словарь.

SUMMARY

Petrova T.O. Phytomeliorative Terminology of the Modern Ukrainian Language and Its Representation in the Terminological Combined Dictionary. — Manuscript.

Thesis for a Candidate degree in Philology, speciality 10.02.01 – Ukrainian language. – H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University MES Ukraine, Kharkiv, 2017.

The modern Ukrainian phytomeliorative terminology has been researched in the thesis for the first time. The phytomeliorative terms has been described as a peculiar term system with its characteristic types of system relations. The theoretical aspects of terminology studying have been revealed. The concepts “term”, “terminological system”, “termin-semantic group” have been defined closer and supplemented. The main relevant characteristic features of term have been determined.

The structure of phytomeliorative terms has been describe. The term-semantic groups, its conceptual microspheres – herbaceous and forestry ones have been singled out. The structure of the Ukrainian phytomeliorative terminology on the modern stage of development has been studied. Unlike synthetical terms, analytical ones in the term system of phytomelioration through the peculiarities of structural and semantical nature manifest a great potential to concretize meanings and give additional specific branch descriptions. These linguistic nominations can form synonymic and antonymic relations. Among the given models of phytomeliorative analytical terms those ones consisting of two components are the most productive. They have several types of models and their both components are of terminological nature. The difference between phytomeliorative terminology and many modern term systems is connected with the fact that its terms-word combinations are more numerous than terms-words. It has been ascertained that the sources to form phytomeliorative terminology are largely foreign languages vocabulary and to a less extent – Ukrainian vocabulary. The ways of development are first of all reterminologization of terms in other sciences; terminologization of vocabulary in general use; morphological term formation; lexical and semantical term formation (mainly metaphor formation) are minor.

Phytomeliorative terminology has proved to be an integral system of hierarchically arranged linguistic units with logical and conceptual relations between them. Gender-aspect connections run through phytomeliorative terminology. The modern phytomeliorative terminology has been found to be used in educational literature and also codified in special dictionaries when numerous breaches mainly concern word formation and lexical norms while orthographical, phonetic and morphological norms are broken more rarely.

Norm variation of phytomeliorative terminology in the dictionaries of the 20–30-s in XX th century and in educational publications and branch dictionaries of the 90-s in the XX th century – at the beginning of the XXI st century has been retraced. To date modification on word formation level has been “preserved”, the variation of foreign language units on phonetic level has been unified. Numerous syntactical varieties in modern works are the consequences to save language material and to compress the most often used nominations in the production sphere. The parameterization

of phytomeliorative vocabulary in the terminological works of the 20–30-s in XX th century and those written at the close of the XX th century – at the beginning of the XXI st century has been retraced. The main feature of the dictionaries is codification of many variants on the different language levels as well as recommendation of foreign language units in translation sphere.

The phytomeliorative terminological dictionary model of combined type where, on the one hand, the universal parameters of linguistic and encyclopaedic types are combined and, on the other hand, the parameters in various types of linguistic dictionaries (to explain, to point out accents, synonyms, antonyms, etc.) are combined. The macrostructure of a combined dictionary is formed by the following elements: a foreword, a use directions, a list of abridgements, a supplementary material, sources, an alphabet index according to knowledge spheres. The components of parametric system in the microstructure of the combined dictionary have been singled out. They are: a title term, variants, an accent description, an initial form of a title term; grammatical and etymological descriptions, definition, encyclopaedic information, system relations, references, etc. This dictionary can be considered as an important scientific reference book of phytomelioration.

The proposed analysis of the modern phytomeliorative terminology enables to conceive the system arrangement of a phytomeliorative vocabulary and also terminology on the whole. A combined dictionary is a significant scientific reference book of phytomelioration which gives the possibility to solve a number of the problems concerning theoretical and practical termscript.

The main principal propositions of the thesis can be used to systematize and standardize phytomeliorative terminology.

Key words: Ukrainian phytomeliorative terminology, term, meaning, definition, norm, variation, terminological system, terminological lexicography, a branch dictionary, a combined dictionary.

Відповідальний за випуск
кандидат філологічних наук, доцент
Філон М. І.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 0,9. Тир. 100 прим. Зам. 016-17.
Підписано до друку 14.11.16. Папір офсетний.

Надруковано з макету замовника у ФОП Бровін О.В.
61022, м. Харків, вул. Трінклера, 2, корп.1, к.19. Т. (057) 758-01-08, (066) 822-71-30
Свідоцтво про внесення суб'єкта до Державного реєстру
видавців та виготовників видавничої продукції серія ДК 3587 від 23.09.09 р.